

Výskyt, význam a funkce eponym v soudním lékařství

Štěpánka Pohlová Kučerová¹, Pavel Nečas², Petr Hejna¹

¹ Ústav soudního lékařství LF UK a FN Hradec Králové, Hradec Králové

² Ústav jazyků LF UK v Hradci Králové, Hradec Králové

SOUHRN

Soudní lékařství představuje multidisciplinární lékařský obor, který spolupracuje s řadou komplementárních zdravotnických oborů a přijímá poznatky z mnoha dalších nelékařských oborů. Předkládaná, svou povahou lingvistická práce, se zaměřuje na zhodnocení funkce, významu a využití eponymických termínů v oboru soudního lékařství. Podkladem je analýza výskytu eponymických termínů ve čtyřech českých referenčních učebnicích soudního lékařství z různých časových období.

Klíčová slova: lingvistika – eponyma – terminologie – medicína – soudní lékařství

The extension, importance and function of eponymous terms in forensic medicine

SUMMARY

Forensic medicine is a multidisciplinary medical field that cooperates with a number of complementary medical disciplines and receives knowledge from many other non-medical disciplines. Cooperation with forensic toxicologists and forensic radiologists is routine in forensic practice, as well as with traffic engineers, forensic ballistics, forensic biomechanics, anthropologists, geneticists, and forensic entomologists is well established in expert practice and scientific research. Our work focuses on the connection of forensic medicine with linguistics. The essence of the article is the evaluation of the function, importance and use of eponymic terms in the field of forensic medicine. Total of 28 eponymous terms were searched and analysed in four Czech written textbooks of forensic medicine from different time periods (published in years 1937, 1976, 1999 and 2015/2016). The occurrence and extension of eponymous terms in field of forensic medicine is presented. The origin, the authorship, advantages or disadvantages of eponymous terms are discussed. Function of these terms in professional communication, in communication with police, in court, and with lay people is evaluated.

Keywords: linguistics – eponymous terms – terminology – medicine – forensic medicine

Soud Lek 2021; 66(3): 43–49

Odborná terminologie je nedílnou součástí odborného jazyka. Odborné pojmenování s přesným a jednoznačným významem se označuje jako *termín* (1). Lékařská terminologie je logicky vytvořený soubor termínů, které správnou gramatickou formou vyjadřují odbornou náplň lékařských pojmů, popřípadě odrážejí jejich složitější vnitřní vztahy (2). Česká lékařská terminologie a její rozvoj souvisí s postupným historickým vývojem jednotlivých lékařských oborů v českých zemích (3). Ve svých počátcích je spjata především s rozvojem praktického lékařství, avšak významný mezník představuje založení Univerzity Karlovy v roce 1348 a související systematický rozvoj medicíny jako vědeckého oboru, který vyžadoval příslušnou terminologii (4,5).

Tvorba nových termínů je motivována potřebou pojmenovat nové skutečnosti při rozvoji poznání v konkrétním oboru a v komunikaci v dané odborné sféře. Nové termíny vznikají procesem tzv. terminologizace. Jedním z typů terminologizace je pojmenování podle objevitelů nebo podle osob, kterým je pojmeno-

vávaná skutečnost věnována, což je proces, jímž vznikají tzv. eponyma.

Eponym či *eponymos* je slovo mající dva významy. Jeho první, historický, význam označuje prvního z devíti archontů ve starém Řecku (archón = člen sboru devíti nejvyšších úředníků v antických Aténách), podle kterých byl pojmenován běžný rok. Druhý, lingvistický, význam slova dle Slovníku cizích slov (6) říká, že se jedná o osobu, podle které je pojmenována rodina, místo, věc apod. (z řeckého *eponymos* = dávající jméno). V lékařské terminologii je význam zúžen na označení názvu nemoci, operace či postupu jménem člověka, který tento výkon provedl či popsal danou anatomickou strukturu (7). Bozděchová (5) charakterizuje eponyma jako tradiční a pro lékařskou terminologii specifický pojmenovací typ, který se vyznačuje propriální motivací (vlastními jmény lékařů, vědců, badatelů).

Eponyma patří mezi tzv. slova značková, tj. jejich význam nemůže být odvozen z názvu samého, jelikož vlastní jméno samo žádnou odbornou informaci nenese (srov. *Běchtěrevoa choro* vs. *spondylitis ankylosans*). Systémové označení naopak systematicky vystihuje podstatu pojmu a jeho význam lze zpravidla odvodit na základě znalosti klasických jazyků a principů slovo tvorby v medicíně (8,9,10). Eponyma plní v praxi mnohdy funkci komunikačně rychlého a snazšího prvku v dorozumívání mezi úzkými specialisty (5). Eponyma lze nejčastěji nalézt v klinických oborech, zatímco obory morfologické (např. anatomie) se tradičně opírají o systematizovanou latinskou terminologii.

Soudní lékařství se řadí mezi morfologické deskriptivní obory, z čehož vyplývá požadavek na exaktnost a jednoznačnost výstupů oboru. Těmito výstupy jsou především pitevní protokoly,

✉ Adresa pro korespondenci:

MUDr. Štěpánka Pohlová Kučerová, Ph.D.
Ústav soudního lékařství LF UK a FN Hradec Králové
Sokolská 581, 500 05, Hradec Králové
tel: +420495836832
fax: +420495836833
e-mail: kucerovas@lfhk.cuni.cz

Received: March 25, 2021

Accepted: April 9, 2021

soudnělékařské diagnózy a znalecké posudky. Vedle běžně užívaných tradičních medicínských eponym (anatomických, klinických aj.), která se zhusta užívají napříč lékařskými obory (např. *Purkyňovy buňky*, *Janetova stříkačka*, *Kochův bacil*, *Parkinsonova choroba*, *Achillova šlacha* aj.), disponuje soudní lékařství i celou řadou oborově specifických eponymických termínů.

První komplexní pohled na problematiku eponymických termínů v oboru soudní lékařství přinesla v roce 2012 autorská spolupráce lingvisty Nečase a soudního lékaře Hejny, kteří představili a analyzovali 15 soudnělékařských eponym (8).

Cílem práce je zmapovat výskyt a užívání nejběžnějších a nejznámějších soudnělékařských eponymických termínů ve čtyřech referenčních učebnicích soudního lékařství z různých časových období a zhodnotit jejich funkci a význam v komunikaci.

MATERIÁL A METODIKA

Excerpovaným materiálem byly čtyři české učebnice soudního lékařství vydané v odlišných časových obdobích – v letech 1937, 1976, 1999 a 2015/2016. Všechna vybraná díla jsou psána v českém jazyce, v době vydání byla považována za celorepublikově referenční učební texty pro studium oboru soudní lékařství na pregraduální a částečně též postgraduální úrovni a poskytovala prakticky kompletní přehled o dosaženém stupni poznání v oboru k danému období. Mezi excerpované učebnice byly zařazeny:

Hájek F, Mysliveček Z. Soudní lékařství. Praha: J. Tožička; 1937: 2 svazky: 438 s., 998 s. (11)

Tesař J. Soudní lékařství. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Avicenum; 1976: 659 s. (12)

Vorel F. (ed.) Soudní lékařství. Praha: Grada, 1999; 600 s. (13)

Hirt M, Vorel F. (eds.) Soudní lékařství. Praha: Grada Publishing; 2015, 2016: 2 svazky: 232 s., 240 s. (14)

Do studie bylo zařazeno celkem 28 eponym, která jsou prakticky výhradně oborově specifická pro soudní lékařství a lze je považovat za běžně známá a používaná v soudnělékařské praxi v ČR. Cílem práce není podat kompletní přehled o celosvětově užívaných eponymických termínech, ale analyzovat výskyt nejznámějších eponym v české soudnělékařské literatuře. V excerpovaných učebnicích byla eponyma vyhledávána na základě analýzy rejstříku i vlastního textu. Do práce nebyla záměrně zařazena taková eponyma, která jsou v oboru soudní lékařství používána, ale primárně vycházejí z jiného oboru nebo k němu náležejí (např. toxikologie, sérologie aj.). Přehled eponymických termínů ukazuje tabulka č. 1.

VÝSLEDKY

Výskyt eponymických termínů byl studován ve čtyřech soudnělékařských učebnicích z různých časových období. Užití těchto eponymických termínů ve čtyřech analyzovaných odborných učebnicích soudního lékařství ukazuje tabulka č. 2.

V nejstarší učebnici soudního lékařství prof. Hájka o rozsahu 998 stran z roku 1937 bylo z 28 studovaných eponym nalezeno pouze jediné eponymum, a to *Casperovo pravidlo*. Nicméně dalších 15 nálezu zde bylo popsáno bez eponymického termínu.

Učebnice prof. Tesaře, která byla vydána v roce 1976 a čítá 659 stran, uvádí 7 eponym z 28 námi analyzovaných. Dalších 10 nálezu zde bylo popsáno bez eponymického termínu.

V Soudním lékařství z roku 1999, které vzniklo pod editorským vedením doc. Vorla, bylo zmíněno 8 eponymických termínů z 28 analyzovaných a dalších 12 nálezu bylo popsáno bez eponyma. Jedná se o učebnici o rozsahu 600 stran.

V nejnovější dvoudílné celorepublikové učebnici soudního lékařství z let 2015/2016 bylo zaznamenáno již 22 eponym a další 3 nálezy byly popsány bez eponymického termínu. V této učebnici nebyly zmíněny ani popsány pouze tři z 28 studovaných známek či nálezů, které jsou v soudnělékařské praxi známy svým eponymickým názvem. Jedná se o *Beckwithovu známku*, *Kefersteinovy skvrny* a *Tonelliho příznak*.

Do studie byly zařazeny 4 eponymické termíny, které jsou z klinické praxe autorům relativně běžně známy, avšak v analyzovaných českých učebnicích nebyla tato eponyma uvedena. Jedná se o *Beckwithovu známku*, *Kefersteinovy skvrny*, *vodní rozedmu plic dle Adrianova* a *Hopkinsonovu výtrž*.

DISKUSE

Eponymické termíny představují nedílnou součást medicínských terminologie. V lékařské terminologii představují eponyma neohraničitelný soubor termínů, které jsou užívány pro anatomické struktury, chirurgické zákroky, léčebné a diagnostické postupy, patologické stavy a nálezy, konkrétní diagnózy, symptomy a syndromy nemocí, laboratorní metody, léčiva, přístroje a nástroje apod. (8,9,10). Význam eponym v lékařských oborech dokládá i velké množství samostatných publikací, které se jim věnují (9,10,15,16).

Geneze eponym

Geneze eponym souvisí s nikdy nekončícím rozvojem medicíny jako vědeckého oboru a související potřebou pojmenovávat nové objevy, příznaky, postupy, operace a struktury. Na počátku vzniku eponyma obvykle stojí publikace nového poznatku (nálezu, známky, postupu) v odborném periodiku. Tento nový poznatek je poté opakovaně konfrontován a diskutován v publikacích dalších autorů, které na původního autora odkazují. V určité fázi tohoto procesu, který závisí patrně na významnosti, dosahu (ev. přesahu) a dopadu objevu původního autora a s tím související citovanosti v odborných publikacích, dojde k pojmenování tohoto jevu podle původního autora (tzv. eponymizaci). Důvod může být jak společenský – pocta objeviteli, tak komunikační – tendence zjednodušit dorozumívání mezi úzkým okruhem odborníků.

Mimo objevitele získávají eponyma své jméno také dle pacientů, geografických názvů, bájných bytostí nebo literárních postav (10). Např. *Christmasova choroba* (neboli hemofilie B; dědičná krvácivá choroba pojmenovaná podle příjmení pacienta, u kterého byla poprvé popsána), *tularémie* (bakteriální onemocnění zajíců a hlodavců, jehož název byl odvozen od kalifornského města Tulare, kde byl původce onemocnění bakterie *Francisella tularensis* v roce 1911 poprvé izolován), *priapismus* (dlouhotrvající a spontánně neustupující erekce nazývaná podle bájného trojského krále Priapa), *Pickwickův syndrom* (dechová nedostatečnost při extrémní obezitě; syndrom získal svůj název dle hlavní postavy Samuela Pickwicka z románu Charlese Dickense *Kronika Pickwickova klubu*). Ojedinělý je původ v soudnělékařské praxi používaného apelativizovaného termínu *burking*, jehož předlohou je příjmení sériového vraha Williama Burkeho.

Geneze eponym úzce souvisí s problematikou jejich autorství. Objevení či popis určitého jevu v blízkém časovém sledu více než jedním autorem společně s rozmachem přírodních věd v 19. století vedly k masivnímu tvoření eponymických termínů v tomto období. Důsledkem je existence paralelních synonymických řad eponym, které označující tutéž chorobu či jednotku, což z hlediska praktické komunikace může vést k řadě nedorozumění (8,9,10,15). Množství synonymních eponym v anatomii bylo dokonce jedním z podnětů ke sjednocení terminologie a vytvoření systémové nomenklatury v r. 1895 (15,17,18).

Tabulka č. 1 Přehled analyzovaných soudnělékařských eponym s jejich popisem.

EPONYMUM	POPIS
Amussatovy trhliny	trhliny vnitřní výstelky krkavic u oběšení
Beckwithova známka	snížené množství až absence petechií v zadní horní části brzlíku nad průběhem brachiocefalické žíly u SIDS
Burking	kombinované mechanické dušení zakrytím dýchacích otvorů se současným znemožněním dýchacích pohybů nalehnutím či nasednutím na trup oběti
Byardovy skvrny (syn. Tardieuovy výrony)	tečkovité krevní výronky pod poplicnicemi, obecná známka dušení
Casperovo pravidlo	pravidlo určující poměr rychlosti hnilobného rozkladu lidského těla po smrti při pobytu na vzduchu, ve vodě a v zemi (přibližný poměr rychlosti při stejném stupni rozvoje hniloby je 8:2:1)
Gettlerův test	laboratorní diagnostický test používaný pro diagnostiku vlhké formy utonutí
Gréhantovo plateau	část mezi resorpční a eliminační fází křivky hladiny alkoholu v krvi, kdy může být po krátkou dobu nepřesahující řádově minuty hladina alkoholu v krvi konstantní, a křivka proto probíhá téměř horizontálně
Henssgeho nomogram	graf, dle kterého lze na základě geometrické konstrukce při zanesení konkrétních vstupních údajů (zejména teploty těla a prostředí) určit přibližnou dobu smrti
Hopkinsonova výtrž	trychtýřovité vylomení ploché kosti u střelného poranění, nález slouží k určení směru střelby; též tzv. <i>beveling</i>
Kefersteinovy skvrny	chladový erytém nad velkými klouby u celkového prochlazení organismu
Krönleinův výstřel	výhrěz intaktní polokoule mozku, vzácněji obou polokoulí mozku při zasažení hlavy vysokorychlostní střelou s ústovou rychlostí nad 600–800 m/s při střelbě z blízkosti
Lichtenbergovy figury (obrazce)	specifické kožní léze typicky vzhledu stromečkovitě uspořádaných větvíček se hnědočervených obrazců v kůži po zásahu bleskem či elektrickým proudem o vysokém napětí; vznik je vysvětlován parálýzou kapilár s tepelnou denaturací červených krvinek; jsou nazývány též jako bleskové figury či keraunografické známky
Nystenovo pravidlo	pravidlo určující postup posmrtné ztuhlosti (kraniokaudálním směrem) na těle po smrti
Paltaufovy skvrny (syn. Rasskazovy-Lukomského skvrny)	skvrnkovité či rozpité krevní výrony pod poplicnicemi obou plic u aspiračního typu utonutí
Perthesův syndrom	překrvení a stagnace krve v oblasti hlavy a krku s rozvinutými známkami dušení charakteru tečkovitých krevních výronků na kůži hlavy a krku a ve spojivkách vznikající v důsledku omezeného návratu žilní krve do srdce při mechanické kompresi hrudníku s omezením dýchacích pohybů, typicky při zavalení
Puppeho pravidlo	pravidlo určující pořadí střel u vícenásobného střelného poranění hlavy (obecně při zasažení ploché kosti) – lomné linie způsobené každou další střelou zasahují pouze k lomným liniím způsobených střelami předchozími, tyto nekříží a přes ně dále nepokračují; pravidlo obecně platí i pro poranění způsobená tupými předměty
Rasskazovy-Lukomského skvrny (syn. Paltaufovy skvrny)	skvrnkovité či rozpité krevní výrony pod poplicnicemi obou plic u aspiračního typu utonutí
Sabinského příznak	malá svrásťelá anemická slezina, vedlejší nález u mechanického dušení, při pitvě obvykle doprovází případy utonutí a prochlazení
Sehrtova trhlina (známka)	mikrotrhliny žaludeční sliznice vznikající u utonutí při distenzi žaludku v důsledku spolýkání velkého množství tekutiny do žaludku, někdy s podílem současného zvracení
Simonova známka	krevní výrony pod předním podélným vazem páteře nad meziobratlovými ploténkami vznikající u oběšení. Vznik souvisí s rostrokaudálním protažením páteře při zavěšení krku do smyčky, agonálními křečemi a dekortikační rigiditou při extenzi trupu; mohou se vyskytovat i u násilných úmrtí, která jsou spojena s přímým nebo nepřímým hyperextenzním poraněním páteře
Svěšnikova známka	přítomnost tekutiny ve vedlejších nosních dutinách u utonutí
Tardieuovy výrony / skvrny (syn. Byardovy skvrny)	tečkovité krevní výronky pod poplicnicemi, obecná známka dušení
Tonelliho příznak	zneokrouhlení zornice po zatlačení prsty na oko po smrti
Uenova známka	krvácení do středního ucha a mastoidálního výběžku u utonutí
Višněvského skvrny	ostře ohraničené tečkovité černohnědé eroze ve sliznici žaludku (a případně i dvanáctníku) u celkového prochlazení organismu
Vodní rozedma plic dle Adrianova	vodní rozedma plic u aspiračního typu utonutí
Wydlerova známka	přítomnost zpěněné tekutiny v žaludku a sedimentace jeho obsahu ve tři fáze u utonutí
Zsakosiho (Zsakovy) fenomény (reflexy)	mechanická dráždivost svalů výbavná cca do 6–8 hodin po smrti, projevuje se jako tvorba valu po úderu dovalu – v postiženém okrsku dochází k idiomuskulární reakci

Tabulka č. 2 Výskyt eponymických termínů v českých učebnicích soudního lékařství (v případě, že dané eponymum bylo v učebnici uvedeno, je označeno v tabulce „ano“, v případě, že v učebnici uvedeno nebylo, je označeno „ne“; nálezy, u kterých byl přítomen jejich morfologický popis, avšak chýběl eponymických termín, jsou v tabulce uvedeny jako „popsáno bez eponyma“)

EPONYMUM	Hájek (1937)	Tesař (1976)	Vorel (1999)	Hirt (2015/16)
Amussatovy trhliny	popsáno bez eponyma	ano	ano	ano
Beckwithova známka	ne	ne	ne	ne
Burking	ne	ne	ne	ano
Byardovy skvrny (syn. Tardieuovy výrony)	popsáno bez eponyma	popsáno synonymním eponymem	popsáno synonymním eponymem	ano
Casperovo pravidlo	ano	ano	ano	ano
Gettlerův test	ne	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	ano
Gréhantovo plateau	ne	ne	ne	ano
Henssgeho nomogram	ne	ne	ano	ano
Hopkinsonova výtrž (beveling)	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma
Kefersteinovy skvrny	ne	ne	popsáno bez eponyma	ne
Krönleinův výstřel	popsáno bez eponyma	ne	ne	ano
Lichtenbergovy figury (obrazce)	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	ano
Nystenovo pravidlo	popsáno bez eponyma	ano	ano	ano
Paltaufovy skvrny (syn. Rasskazovy-Lukomského skvrny)	popsáno bez eponyma	ano	ano	ano
Perthesův syndrom	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	ano
Puppeho pravidlo	ne	ne	ne	ano
Rasskazovy-Lukomského skvrny (syn. Paltaufovy skvrny)	popsáno bez eponyma	popsáno synonymním eponymem	popsáno synonymním eponymem	ano
Sabinského příznak	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	ne	ano
Sehrtova trhlina (známka)	ne	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	ano
Simonova známka	ne	ne	ne	ano
Svěšnickova známka	ne	ne	popsáno bez eponyma	ano
Tardieuovy výrony / skvrny (syn. Byardovy skvrny)	popsáno bez eponyma	ano	ano	ano
Tonelliho příznak	popsáno bez eponyma	ano	ano	ne
Uenova známka	popsáno bez eponyma	ne	popsáno bez eponyma	ano
Višněvského skvrny	ne	ano	popsáno bez eponyma	ano
Vodní rozedma plic dle Adrianova	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma
Wydlerova známka	ne	ne	ne	ano
Zsakosiho (Zsakovy) fenomény (reflexy)	popsáno bez eponyma	popsáno bez eponyma	ano	popsáno bez eponyma

Fenomén synonymních eponymických termínů nalézáme i v soudním lékařství. Pro tečkovité krevní výronky pod poplicnicemi (*ecchymoses subpleurales pulmonum*) je možné použít eponym *Byardovy skvrny* či synonymický termín *Tardieuovy výrony*. Druhé eponym je v anglosaské soudnělékařské literatuře navíc chybně používáno i pro *vibicés*. Obdobně je v soudnělékařské praxi dobře znám termín *Sehrtova známka* označující trhliny ve sliznici žaludku u utonutí. Tento nález byl ve shodném roce popsán soudním lékařem Erichem Fritzem, avšak eponym *Fritzova známka* zdaleka není v soudnělékařské praxi běžně zavedeno a je známo pouze v německy psané odborné literatuře jako *Fritz-Zeichen* (19,20).

Vznik a užívání eponyma však může být potencováno dalšími kontexty, např. politickými či sociokulturními. V té souvislosti lze zmínit preferenci eponym pojmenovaných po ruských objevitelích v zemích bývalého Sovětského svazu a ve sféře vlivu současného Ruska (*Rasskazovy-Lukomského skvrny*) oproti dominanci eponym pojmenovaných po západních objevitelích v tzv. západním světě (*Paltaufovy skvrny*).

V některých případech může spor o prvenství objevu působit v genezi eponyma natolik rušivě, že eponymum není ve svém důsledku ustanoveno – např. termíny HIV a AIDS vznikly na základě široké odborné debaty na pozadí probíhajícího sporu o prvenství mezi týmy vědců Montagniera a Galla (10). V některých případech je na základě odborného konsensu užíván eponymický termín kombinující jména obou (event. všech) objevitelů (viz *Rasskazovy-Lukomského skvrny*). V případě kombinace více jmen v eponymu se však jednoduchost a snazší zapamatovatelnost těchto termínů vytrácí (např. *Wolffův-Parkinsonův-Whiteův syndrom*, či *Handova-Schüllerova-Christianova nemoc*) (10). Pravděpodobně i z tohoto důvodu je v současné době na základě shody odborné lékařské obce v otázce terminologie preferováno nepojmenovávat nové jevy po případných objevitelích a držet se popisné systémové terminologie (5).

V případě používání eponym pojmenovaných po ženách je jejich používání v běžné komunikaci v češtině komplikováno přechylováním. Použití takového eponyma nutně vyžaduje příslušnou znalost původce, resp. původkyně objevu (např. v angličtině *Apgar score* – v češtině *skóre podle Apgarové*, v angličtině *Churg-Strauss syndrom* – v češtině *syndrom Churgův-Straussově*).

Potíže se psanou formou eponym nastávají i u ruských jmen, která jsou často do češtiny z azbuky adaptována nepřímým přes anglický přepis, který jméno značně deformuje (např. *Svěšnikova známka* do češtiny adaptována též jako *Svešnikova známka*, v angličtině přepisována jako *Sveshnikov's sign* nebo *Svechnikov's sign*; obdobně *Višněvského skvrny* v anglickém textu někdy najdeme jako *Visnevsky's spots*, jindy jako *Wischnewski spots* či *Wischnewsky spots*).

Obdobně může přinést komplikace a nejistotu při používání chybný přepis jména autora a následné užívání eponymického termínu v nesprávné formě. Tento jev byl zaznamenán u eponyma *Zsakosího fenomény* (resp. správně *Zsakovy [žakovy] fenomény* dle autora S. T. Zsako), které je nesprávně uváděno v české soudnělékařské literatuře jako *Zakóshiho fenomény* (13,21).

Rozšíření eponym v soudním lékařství

Přestože byla eponyma v dřívější době užívána hojně, jsou v současnosti v medicíně spíše kritizována až odmítána a v praxi jsou mnohdy nahrazována termíny neeponymickými (5). I přes obecný odklon od užívání eponym je pozoruhodná jejich vzrůstající obliba mezi autory odborných publikací v oboru soudního lékařství. Zjednodušeně lze konstatovat, že čím je učebnice soudního lékařství novější, tím více eponymických termínů obsahuje (viz tab. 2). Souvislost je částečně možné hledat již v historickém zrodu oboru. České soudní lékařství vychází z německého soud-

ního lékařství (22) a pro německy mluvící země (obdobně též pro rusky mluvící země) je používání eponym typičtější než pro země anglosaské (11). Bazální srovnání výskytu eponymických termínů v současných oborových německých učebnicích a referenčních anglosaských učebnicích bylo prezentováno v roce 2012 Nečasem a Hejnou a výše uvedené skutečnosti spolehlivě dokládá (8).

Oblibu eponym v soudním lékařství je možné vysvětlit i nespornou multidisciplinárností a neuzavřeností oboru s tendencí akumulovat poznatky z řady komplementárních oborů, které vede k přijímání řady podnětů, vč. nových termínů z dalších vědeckých disciplín. Překvapivým vysvětlením by mohly být i výrazné akademické a vědecko-výzkumné tendence současné reprezentace oboru s cíleným vyhledáváním a analýzou historických spisů, které ve svém důsledku vede ke znovu objevení řady již zapomenutých eponym.

Zajímavým fenoménem je tradiční užívání vybraných eponymických termínů na konkrétních soudnělékařských pracovištích, či v linii konkrétní soudnělékařské školy. Některá eponyma mohou být dobře zavedena a běžně používána na určitém pracovišti, zatímco na jiných pracovištích je takovýto termín prakticky neznámý. Tato lokálně zavedená eponyma také obvykle opomíjí celorepublikové soudnělékařské učebnice. Tento jev byl zjištěn u eponyma *vodní rozedma plic dle Adrianova*, které je historicky charakteristické pro královéhradecké pracoviště. S termínem *vodní rozedma plic dle Adrianova* se autoři setkali při studiu pitevních protokolů staršího data, především z 90. let 20. století. V těchto pitevních protokolech je termín užíván především emeritním primářem královéhradeckého pracoviště MUDr. Josefem Pleskotem. S užíváním tohoto eponyma patrně souvisí také výzkum tehdejšího přednosty ústavu doc. Hottmara, který se diagnostikou utonutí detailněji zabýval (23). Obdobným příkladem je eponymický termín *Hopkinsonova výtrž*, který nebyl uveden v žádné z analyzovaných učebnic soudního lékařství. Toto eponymum, častěji v soudnělékařské praxi označované nepřekládaným anglickým termínem *beveling*, je tradičně užíváno na brněnském soudnělékařském pracovišti. Vyskytuje se však také v habilitační práci prof. Hejny (24). Další dvě eponyma, která nebyla zaznamenána v žádné ze studovaných učebnic, jsou *Beckwithova známka* a *Kefersteinovy skvrny*. *Beckwithova známka* je eponymum běžně uváděné v anglosaských učebnicích soudního lékařství, zatímco *Kefersteinovy skvrny* je eponymum používané v německých učebnicích soudního lékařství. Obě eponyma jsou méně známá a nepříliš často v běžné praxi používána.

Lze shrnout, že soudnělékařská škola, tradice a koncepce výuky na daném pracovišti se nepochybně projevuje i v užití eponymických termínů. Jejich rozšíření je však závislé také na subjektivním přístupu lékaře, jeho erudici a osobní preferenci či zálibě v těchto značkových pojmenováních. Budoucnost ukáže, zdali se vybraná eponyma celorepublikově rozšíří, či zůstanou specifickým daného pracoviště.

Komunikace v oboru soudní lékařství

Eponyma zjednodušují dorozumívání zejména z důvodu zkrácení celého termínu oproti popisnému (systémovému) označení (např. *Višněvského skvrny* vs. *ostře ohraničené černo-hnědé eroze sliznice žaludku*). Vzhledem k tomu, že se jedná o slova značková, může toto zjednodušení však působit paradoxně. Na rozdíl od systémového označení je nepopisné eponymum pro neznalého příjemce nesrozumitelné a může tvořit komunikační překážku. V praxi se s tímto fenoménem bezprostředně setkáváme jednak při výuce studentů lékařských fakult, jednak při komunikaci s odborníky z jiných medicínských oborů. Pro obě zmiňované skupiny je porozumění oborově

specifickým eponymickým termínům bez jejich nastudování značně složitě a soudní lékaři se bez použití explicitního popisného (systémového) názvu či přímo s explikačním opisem v komunikaci neobejdou (5,8).

V úzkém kruhu odborníků daného oboru však může naopak nepoužití chronicky známého, tradičního a kodifikovaného (např. ve výkladových slovnících soudního lékařství) eponymického termínu působit neodborně až laicky. Jako příklad lze zmínit např. eponyma *Paltaufovy skvrny* či *Višněvského skvrny*. Obě tato eponyma jsou v podstatě diagnostickými nálezy pro konkrétní příčinu smrti (utonutí a prochlazení) a použití jiného než eponymického termínu (např. v pitevním protokolu, soudnělékařské diagnóze nebo při tzv. „předávce pitev“ mezi lékaři na pitevně) by mohlo způsobit komunikační šum a vzájemné nepochopení.

V té souvislosti je třeba upozornit na jev, který lze nazvat negativní simplifikace. V jejím důsledku jsou některá tradiční a běžně používaná eponyma mnohdy v praktické komunikaci významně preferována a povědomí o původním popisném názvu dané struktury upadá, případně je různými uživateli toto eponymum překládáno nejednotně (např. *Višněvského skvrny* jako „tečkovité eroze sliznice žaludku“, „skvrnkovité eroze sliznice žaludku“, „tečkovité hemoragie ve sliznici či pod sliznicí žaludku“, „hnědočerné skvrny na sliznici žaludku“ apod.). Značkové eponymum tak v úzkém kruhu odborníků přejímá diagnostický charakter.

Komplikující může být v některých případech i jazyková či věcná nesprávnost eponyma (např. *Krönleinův výstřel* není z věcného hlediska *výstřel* (ze zbraně), ale *výhřez mozku*). Popsanou terminologickou synonymii při používání popisných výkladových ekvivalentů eponym je možné zaznamenat jak v běžné komunikaci mezi odborníky v daném oboru, tak v odborných publikacích a ve svém důsledku vede ke komunikačním nejasnostem.

Je možné shrnout, že fungování eponymických termínů v komunikaci závisí na jejich uživateli. Zatímco okruh obecně, případně laicky, známých medicínských eponym je poměrně úzký a jejich užití v komunikaci napříč obory a mnohdy i mimo obory medicíny nečiní obtíže (naopak může činit potíže použití popisného termínu – srovnej např. *tuba pharyngotympanica*, tj. *trubice hltanobubínková*, syn. též *tuba auditiva*¹, tj. *sluchová trubice* vs. běžně známé eponymum *Eustachova trubice*), oborově specifická eponyma tvoří v různých oborech medicíny dlouhou řadu termínů, které jsou běžně užívány obvykle úzkým okruhem specialistů a jejich užití mimo tento okruh může působit komunikační bariéru. V rámci jednoho oboru s úzkou skupinou aktivních uživatelů je však jejich používání v komunikaci považováno za normativní. Výhoda jejich používání tkví v ekonomičnosti, zapamatovatelnosti a relativní jednoduchosti oproti některým systémovým názvům. Jejich užití v komunikaci navíc působí akademicky, poučeně a zasvěceně (8).

Komunikace s laickou veřejností

Speciální komunikační sféru tvoří v soudním lékařství komunikace s neoborníky, zejména s pozůstalými a orgány činnými v trestním řízení.

Komunikace s pozůstalými je považována za jednu z nejnáročnějších součástí soudnělékařské praxe, která vyžaduje citlivý a empatický přístup a velkou míru trpělivosti (25). Soudní lékaři by při těchto rozhovorech měli volit laikům srozumitelné názvy anatomických struktur, chorob a patologických nálezů s cílem co nejpřesněji a zároveň nejsrozumitelněji vysvětlit odbornou problematiku osobám bez medicínské erudice. Navíc ve specifické situaci enormního psychického a emocionálního

rozrušení, které úmrtí blízkého rodinného příslušníka přináší. Použití odborných výrazů, které dotyčný komunikační partner nezná, lze považovat za nepřipustné. Mezi tyto výrazy lze řadit i eponymické termíny, které mohou v komunikaci působit rušivě a zmatečně, a to nejen v případě, že jsou ponechány bez vysvětlení. I snaha o jejich složitý popisný překlad může být komunikačně nevhodná až zbytečná a narušit atmosféru a průběh rozhovoru. Při komunikaci s pozůstalými je možné však používat eponymické termíny notoricky známé (např. *Alzheimerova choroba*, *Parkinsonova choroba*) nebo eponyma, o kterých víme, že je příjemce informace s jistotou zná (mohou to být např. názvy chorob, kterými trpěl jejich příbuzný, např. *Bechtěrevova choroba*, *Hodgkinův lymfom*, *Downův syndrom* aj.).

Mimo komunikaci s pozůstalými je v soudnělékařské praxi běžná komunikace s orgány činnými v trestním řízení, tj. policisty, státními zástupci, soudci, ale často i s obhájci či zmocněnci. Jedná se o odborníky z jiných disciplín, které lze považovat ve vztahu k medicínské problematice za laiky, případně poučené laiky. Komunikace s těmito osobami probíhá jak formou písemnou, tak formou ústní. Vzhledem ke skutečnosti, že jedním ze základních poslání oboru soudního lékařství je uplatnění medicínských poznatků pro potřeby práva, lze přesnost vyjadřování považovat při snaze o naplnění tohoto úkolu za stěžejní, a to především při vyjadřování z pozice znalce při soudním jednání. Užití eponymických termínů je v těchto komunikačních situacích pro jejich nesrozumitelnost nevhodné, avšak ani použití systémového názvu nevnese obvykle do komunikace jasno. Kromě translace termínů se soudní lékaři tedy neobejdou bez explikačního opisu, tj. jejich náležitého a detailně popisného výkladu jazykovými prostředky laicky srozumitelnými, které umožní pochopení celé problematiky ve všech souvislostech nezbytných pro porozumění, posouzení a vyhodnocení daného problému se všemi důsledky. Užití takových termínů ve znaleckém posudku nebo při jeho obhajobě před soudem, které vytvoří komunikační bariéru, by mohlo ve svém důsledku vést i k negativním právním konsekvencím, např. napadení posudku ze strany obhajoby (26).

ZÁVĚR

Eponyma představují nedílnou a plnohodnotnou součást soudnělékařské terminologie. Používání eponymických termínů je v soudním lékařství v ústní komunikaci i odborných textech běžné, některé termíny jsou navíc lokálně specifické či tradiční pro konkrétní soudnělékařská pracoviště. Významnou roli hraje i jazykové prostředí, např. anglosaské vs. německy mluvící země.

Mezi úzkým okruhem specialistů, kteří disponují odbornou erudicí, mají rutinně užívaná, v učebnicích soudního lékařství zafixovaná a dlouhodobě tradovaná eponyma funkci rychlého dorozumívacího prostředku, který usnadňuje a zrychluje komunikaci. Nevýhodou může být variabilita jejich popisného (systémového) ekvivalentu, který je závislý na individuálním překladu uživatelem (soudním lékařem).

Ve vztahu k laické veřejnosti je užití úzce oborově specializovaných eponym nevhodné. Nevyhnutelné je použití explikačního opisu, který daný nález podrobně vysvětlí, avšak ani ten mnohdy nezaručuje porozumění. Individuální přístup, volený se zřetelem na situaci a stupeň odborné erudice příjemce informace, je tak v komunikaci s odborníky z jiných oborů, studenty, pozůstalými či orgány činnými v trestním řízení nezbytný.

¹ Dle basilejské anatomické nomenklatury z r. 1895 je možné užívat termín *tuba auditiva* i *tuba auditoria* (17). Jenská anatomická nomenklatura (1935) používá jako systémový název pro Eustachovu trubici *tuba pharyngotympanica*, zatímco pařížská anatomická nomenklatura (1955) doporučuje *tuba auditiva* (18).

PODĚKOVÁNÍ

Autoři si dovoluují vyzvat kolegy ze soudnělékařských pracovišť z České i Slovenské republiky a zároveň jim poděkovat za případné zaslání dalších, zde v příspěvku neuvedených, lokálně užívaných soudnělékařských eponymických termínů na e-mailovou adresu: kucerovas@lfhk.cuni.cz.

PROHLÁŠENÍ

Autor práce prohlašuje, že v souvislosti s tématem, vznikem a publikací tohoto článku není ve střetu zájmů a vznik ani publikace článku nebyly podpořeny žádnou farmaceutickou firmou. Toto prohlášení se týká i všech spoluautorů.

LITERATURA

- Havránek B.** Slovník spisovného jazyka českého. Praha: Academia; 1971: 800.
- Kábrt J, Chlumská E.** Lékařská terminologie. Praha: Avicenum; 1980: 7.
- Adlařová A.** Vznik a vývoj lékařské terminologie. *Čas Lék Čes* 1989; 128: 762-765.
- Pleskalová J.** Několik poznámek k lékařské terminologii druhé poloviny 18. století. In: **Nejedlý P, Vajdlová M.** Verba et historia: Igoru Němcovi k 80. narozeninám. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR; 2005: 291-295.
- Bozděchová I.** Lékařská terminologie. In: **Bozděchová I.** Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství). Praha: Karolinum; 2009: 83-104.
- Ottovo Nakladatelství** (Praha, Česko). Slovník cizích slov. Praha: Cesty; 2000: 184.
- Karlík P, Nekula M, Pleskalová J.** Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny; 2016: 436.
- Nečas P, Hejna P.** Eponymické termíny v soudním lékařství. *Soud Lék* 2012; 57(2): 25-30.
- Doležal A.** Lékařský slang a úsloví. Praha: Galén; 2007: 162 s.
- Pacovský V, Sucharda P.** Jazykozpyt medicíny. Praha: Galén; 2008: 131 s.
- Hájek F, Mysliveček Z.** Soudní lékařství. Praha: J. Tožička; 1937: 2 svazky: 438 s., 998 s.
- Tesař J.** Soudní lékařství. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Avicenum; 1976: 659 s.
- Vorel F. (ed.)** Soudní lékařství. Praha: Grada, 1999; 600 s.
- Hirt M, Vorel F. (eds.)** Soudní lékařství. Praha: Grada Publishing; 2015, 2016: 2 svazky: 232 s., 240 s.
- Páč L.** Slovník anatomických eponym. 2. dopl. vyd. Praha: Galén; 2010: 182 s.
- Šteiner I.** Česká eponyma v patologii. *Česk Patol* 2013; 49(1): 51-54.
- Dauber W.** Feneisův obrazový slovník anatomie. Praha: Grada; 2007: 536 s.
- Dvořák J.** Srovnávací slovník anatomických nomenklatur = Basieiensia nomina anatomica (B.N.A. 1895) = Il naiensia nomina anatomica (I.N.A. 1935) = Parisiensia nomina anatomica (P.N.A. 1955). Praha: Státní zdravotnické nakladatelství; 1960: 295 s.
- Fritz E.** Risse der Magenschleimhaut bei Ertrunkenen, ein Zeichen des Ertrinkungstodes. *Deutsche Zeitschrift für die Gesamte Gerichtliche Medizin* 1931; 18: 285-296.
- Wirth I, Geserick G.** Das Fritz-Zeichen: Risse der Magenschleimhaut bei Ertrunkenen. *Rechtsmed* 2019; 29(2): 75-79.
- Zsako ST.** Die Bestimmung der Todeszeit durch die muskelmechanischen Erscheinungen. *Münch med Wschr* 1916; 3: 82-97.
- Hirt M, Dvořák M.** Prvopočátky soudního lékařství. In: **Hirt M, ed.** Soudní lékařství I. díl. Praha: Grada; 2015: 15.
- Hottmar P.** [Detection of fluid in paranasal sinuses as a possible diagnostic sign of death by drowning]. Article in German. *Arch Kriminol* 1996; 198(3-4): 89-94.
- Hejna P.** Sebevražda střelnou zbraní. Soudnělékařská fenomenologie vybraných znaků. Habilitační práce. Jesseniova lékařská fakulta v Martine, Univerzity Komenského v Bratislavě; 2014. s. 149.
- Hejna P.** Malý velký obor ve službách medicíny a práva. In: **Nečas P, ed.** Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři. Praha: Galén; 2017: 15-26.
- Nečas P, Hejna P.** Problematika české anatomické nomenklatury v soudním lékařství. *Soud Lék* 2009; 54(3): 33-36.